

Hazırlayan CEM ZAMUR
Gözden Kaçan Pozisyonlar

CEM ZAMUR 1971 doğumlu, halen İstanbul'da yaşıyor. Daha önce *Onun Gibisi Gelmedi* (İletişim Yayınları, 2012) isimli kitabı yayımlandı.

Bu kitabın telif geliri Sulukule Platformu desteğiyle oluşturulan Sulukule Çocuk Sanat Atölyesi gençlerinin çalışmalarına bırakılmıştır:
<https://sulukulecocuksanatolyesi.wordpress.com>

İletişim Yayınları 2239 • Futbol Kitapları 34
ISBN-13: 978-975-05-1855-3
© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora
KAPAK Deniz Karagül
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ebru Gezici
BASKI ve *CILT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Hazırlayan
CEM ZAMUR

Gözden Kaçan Pozisyonlar

Kültür Sanat Aleminde
Futbola Bakan Söyleşiler

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	7
ALPER HASANOĞLU “Eskiden maça gidip küfrederek rahatlarken şimdi insanlar maçtan daha agresif çıkıyorlar”	11
AYFER TUNÇ “Çok sıkılıyorum. Böyle bir 10-15 dakika filan seyrediyorum”	53
EMRE AROLAT “Mimaride de futbolda da... bağlamsal yaklaşım”	73
MELTEM GÜRLE “Kadın yazar ya da siyah futbolcu, aynı şekilde işleyen bir zihniyetin değişik yüzleri”	101
MURAT UYURKULAK “Bir tür tekinsizlik, ağdalı bir sıkıntı hali, kötü kokulu, iç bayan bir şeyler”	133
NAZLI ÖKTEN “Stadyumdan çevresine yayılan sinir ağrı gibi bir şey”	145

ORHAN TAYLAN	
“Benim için takım oyununun güzelliği esas... Yani fiyakalı bir hücum tasarımı...”	189
PINAR ÖĐÜNÇ	
“Futbol... büyük bir gezegen”	229
ŞİRİN PANCAROĐLU	
“Futbol çok yüksek enerjili ve çok gergin bir mevzu”	241
UĞUR YÜCEL	
“Mertlerin oyunu değil artık futbol”	277
ZEKİ DEMİRKUBUZ	
“Benim için futbol demek Beşiktaş demektir”	289

Sunuş

Bu kitabın nüvesi, yıllar önce yaptığım ve Tanıl Bora'nın ilk okuduğunda zarif bir notla beğenisini iletmiş Zeki Demirkubuz ve Uğur Yücel söyleşilerine dayanıyor. Sonradan *Onun Gibisi Gelmedi*'yi (İletişim Yayınları, 2012) hazırlarken, Tanıl bu söyleşilerin devamı gibi düşünülebilecek projesiyle çıkıp geldi: Birlikte kültür ve sanat insanlarıyla içinden futbolun da geçtiği bir söyleşiler kitabı hazırlama fikri. Bu teklifi yaptığında tarih 2012 Mart'tı. Anlaştık ve yola koyulduk. İkimiz de bir liste yapıp elimizdekileri karşılaştırdık. Benim yazdığım bazı isimlere o şerh koydu, onunkilerden bazılarına ben muhalefet ettim ama sonuçta iki tarafı da memnun eden bir liste üzerinde mutabık kaldık.

Başladığımızda, “En fazla bir sene içerisinde tamamlarız,” diyorduk. Hızla yola koyulup üç söyleşiyi tamamladık ama sonra türlü sebeplerle akamete uğradık. Ara ara hevesimiz kaçsa da, hem Tanıl'ın bu işten vazgeçmemesi hem de sadece söyleştığımız insanlar değil dostlarımız olarak da baktığımız ilk konuklarımıza karşı olan sorumluluğumuz, bize her defasında, “Bu işi bitirmeliyiz,” dedirtti. Aldığımız mecburi molanın ardından Tanıl'ın yoğunluğu dolayısıyla listeyi tamamen ben devraldım. 2014 Haziranı'na denk gelen bu kararın sonrasında, kitap bu-

günkü haline kadar geldi. İstedığımız ve hayal ettiğimiz on biri böyle kurmuş olduk.

Bu söyleşiler neyi anlatır? Veya soruyu şöyle de sorabiliriz: Futbolu hâlâ konuşmaya gerek var mı? Elbette o çok bilinen ve her yerde bolca bulunabilen haliyle yok ama konuşmanın da bambaşka biçimleri olamaz mı?

Kitaptaki söyleşileri okurken futbol odaklı konuşmalar olmadığımı, ara ara ondan bahsedildiğini göreceksiniz. “Böyle konuşulur,” diyen “bir bilen” edasından değil, birlikte düşünüp cevaplar bulma hevesiyle sohbet ettiğimizden dolayı. Burada hikmetli sözlerden ziyade bir bağ kurabilme, başka hayatları ve şartları buna bağlayabilme, konuşmanın konuşmasına vesile olma ve ne düşündüğünü paylaşmaya dair çabayı görebilirsiniz.

Futbolun hoyrat erkek dilinin içine girmemeye, kadromuzu geniş ve renkli kurmaya özellikle gayret ettik. Konuklarımız ürettiklerinden, hayatlarından, kendilerinden, anılarından, ailelerinden ve tutkularından bahsederken, bazı küçük bağlantı noktaları bularak bunları futbola teyellemeye çalıştık. Bazılarının zaten dikilmiş halde geldiği için, sohbetimiz sadece dikişlerin nasıl atıldığını öğrenme çabasına dönüştü.

Konuştuklarımızın bu kadar uzun zamana yayılmasına rağmen kitaba dönüşmesinin bir diğer nedeni de geniş zamanlı oluşlarıydı. Evvel zamanda yapılmış bir söyleşide örnek olarak gösterilen ya da anılan isimlere, orada bir isimden çok bir meseleden bahsedildiğini ve onun hâlâ aynı yerde durduğunu görerek dokunmadık. Umarım okuyanlar bu hususta bize hak verir. Konuştuğumuz tarihleri ise özellikle belirtmek istedik, bu cümlelerin ne zaman söylendiğinin bilinmesi mühim bir meseleydi bizim için.

Dostlarımızın biyografilerini özellikle vermek istemedik. Çoğunluğun tanıdığını, tanımayanların da kısa bir araştırmayla o isim hakkında bilgi sahibi olabileceğini düşündük. Onun yerine, biraz da kitaba renk katma niyetiyle söyleşilere fotoğraflarını ekledik.

Kitaptaki Ayfer Tunç söyleşisi Tamıl Bora’ya, diğerleri bana

ait. Üç dostumuzla yazışarak söyleştik, diğerleriyle yüz yüze. Yola çıktığımız andan itibaren konuştuğumuz kişilerin memnuniyeti de önemli bir ölçüttü bizim için. Bu noktada ne kadar başarılı olduğumuz, kitabın sayfalarında ve onların cevaplarında saklı.

İyi bir söyleşi, soru hazırlama, bağlantı kurma, tevarüde düşme kaygısı ve konuşmaları çözümlemenin ötesinde başka şeyler de gerektiriyor. Ancak samimiyetinizi karşınızdakine aksettirebilirseniz ve o da buna karşılık verirse, ortaya iyi bir şeyler çıkabiliyor. Hele her ne kadar takip ettiğiniz biri de olsa, ilk kez karşı karşıya geldiğiniz –ya da mail kutusuna düştüğünüz– bir insanı, kısıtlı bir sürede, üstelik de çok da söz almadığı bir konuda konuşturmak işi iyice zorlaştırıyor. Bunun büyük ikramiyesi de işlerinin, yazdıklarının, çizdiklerinin ya da eylediklerinin takibinde olduğunuz isimlerin gerçekten de samimi ve göründükleri gibi insanlar olduğunu kavramakla oluyor. Tam da bu yüzden evlerinde, atölyelerinde, çalıştıkları okullarda, bilgisayar ekranlarında, kafelerde hatta birahanelerde beni ağırlayan, güvenip, zaman ayırıp, “Denemekten bir zarar gelmez,” diyerek sorularıma içtenlikle cevap veren herkes... Gözümde sahaların ve elbette bu kitabın da yıldızları onlardır.

Son olarak; yol arkadaşlığı yaptığımız Tanıl Bora'ya, İletişim Yayınları'na ve elbette on bir değerli dostumuza anlayış, sabır ve destekleri için teşekkür ediyorum.

CEM ZAMUR

ALPER HASANOĞLU

**“Eskiden maça gidip küfrederek rahatlarken
şimdi insanlar maçtan daha agresif çıkıyorlar”**

• *Zamanında “Mani oluyor halimi takrime hicabım” diye şarkılar yazılan bir coğrafyada, bugün gelinen noktada psikiyatrinin rolü ne olabilir sizce?*

– Tabii ülke psikiyatrik ve ilaçla tedavi edilmesi gereken bir vaka haline gelmiş durumda ama Freud’un söylediği çok güzel bir şey var: “Hayat yalnızca psikolojiyle açıklanamayacak kadar karmaşık bir şeydir.” Aslında biz psikolojiyle, psikiyatriyle hayatta çok az şeye dokunabiliriz. Bireylerin sorunlarını çözmeye çalışabiliriz ya da sorunlarını çözemezsek de kabul edebilmelelerine veya onlarla başka türlü başa çıkma stratejileri geliştirmelerine yardımcı olabiliriz ama psikiyatrinin varolan toplumsal sorunların çözümüne aslında en ufak bir katkısı olmaz. Hatta psikiyatri öyle bir “bilim dalı” ki kötüye kullanıma çok açık ve müsait. Batı toplumlarında da eski Sovyetik ülkelerde de çok fazla kötüye kullanıldı. 1980 sonrası Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği de bu kötüye kullanımın merkezlerinden birisidir – Ben Cerrahpaşalıyım. O dönemlerde solcuların aslında kişilik bozukluğu olan insanlar olduğunun kanıtlanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştı. Örneğin Sovyetler Birliği’nde rejime itiraz edenlerin, öldürülebilecekleri ve izlendikleriyle ilgili düşüncelere sahip olanların, hezeyan geliştirdikleri yönünde

yeni bir şizofreni tanımı getirildi. O yüzden de rejimin kötü olduğunu düşünen, mesleklerini kaybedeceklerini, izlendiklerini ve öldürülebilecek olduklarını düşünenlerin şizofren olduğuna karar verildi. İki yıl tedavi sonrasında, “Hâlâ aynı şeyi düşünüyor musunuz?” diye soruluyor, eğer aynı şeyi düşünüyorsa iki yıl daha tedavi edilmelerine karar veriliyordu. Batı toplumları da başka bir şekilde davrandı, Naziler doğrudan şizofrenleri öldürdü. Yahudilerden önce, Polonya’daki şizofrenler fırına atıldı. Delilerin, eşcinsellerin hadım edilmesi, Ari Irk’ın yaratılabilmesi adına özellikle onların üremesinin önüne geçilmesi için hep psikiyatri kullanıldı. Psikiyatri film çekip de akciğerlerdeki tümörü göreceğimiz gibi bir tanı kriteri sunmadığından dolayı, istersek kötüye kullanabileceğimiz bir açıklığa ve esnekliğe sahip. O esneklik de eğer kötüye kullanmak istersek, iyi bir esneklik değil tabii. Günümüzde de pozitif psikoloji denen bir şey var mesela. Amerikan kökenli bir psikoloji, “Mutlu olmak insanın elindedir,” diyor.

• *Amerikalı sağcıların geliştirdiği bir akım...*

– Evet. “Hangi koşulda yaşarsanız yaşayın –isterseniz Gazze’de doğun– mutlu olabilmek sizin elinizdedir. Eğer beceremiyorsanız bu sizin beceriksizliğinizdir,” diyor. Tabii bu, toplumsal koşullara hayır dememeyi, isyan etmemeyi, hiçbir şeye muhalif olmamayı getiren bir şey: “Ben sorumluyum, neye isyan edeceğim?” Psikoterapi konusunda en fazla bilimsel çalışma da pozitif psikoloji alanında yapılıyor. Bunun destekçisi de hem Cumhuriyetçileri hem de birtakım aşırı tarikatları destekleyen sağcı bir vakıf. Bir sürü bilimsel çalışma yapıyorlar ve birbirlerini referans olarak gösteriyorlar, böylece referans gösterdikleri bir sürü başka bilimsel çalışma ortaya çıkmış oluyor. En nihayetinde pozitif psikoloji, birbirini refere ederek bilimselleşmiş ve her şeyi doğru söyleyebilmiş oluyor. Psikiyatri aslında kötüye kullanılmamış olsa, bireyin yaşadığı toplum içinde değişirebileceği koşullar varsa onu değiştirebilmesine, değiştiremeyeceği koşulları bir şekilde kabul edebilmesine ve ikisi arasındaki farkı anlayabilecek bir yeti geliştirebilmesine olanak sağla-

İstanbul Erkek Lisesi futbol takımı, Robert Kolej'le yapacağı dostluk maçı öncesi. Ayakta sağdan beşinci Alper Hasanoğlu. Sırt numarası, aynı zamanda Metin Tekin'in de sırt numarası olan 11 (1985).

yan bir bilim. Bu isterseniz anayoldan yan yollara sapmaya çalışmaları, anayola geri döndürmek için de –toplum polisi gibi– veya gerçekten insanlara yardım etmek için de kullanılabilir.

• *Futbolcu ya da daha geniş anlamda sorarsam sporcu danışanlarımız oldu mu, neleri gözlemleyebildiniz onlarda?*

– Takdir edersiniz ki içeriğini ve bilgilerini sizle paylaşsam da şu kadarını söyleyebilirim: İsviçre’de iki-üç danışanım olmuştur. Ama bizi aydınlatabilmesi için şunu söyleyebilirim, Türkiye’de ilk doktor çalıştıran kulüp Beşiktaş olmuştur. Spor Fizyoloğu çalıştırdı. Ben Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Fizyoloji, de ihtisas yapıyordum o zamanlar – demek ki 1994 falan. Gökhan Metin adında spor fizyolojisi kısmıyla ilgilenen bir doktor vardı, o Beşiktaş’ın doktoru oldu. O sıralar ben de bazı bilgiler edinebildim. Beşiktaşlı futbolcular akciğer kapasitesi ölçümleri gibi birtakım testler yaptırmak için geliyorlardı. Sergen, Alpay, Daum zamanının Beşiktaş’ı... Almanca konuşan bir sürü futbolcu olduğundan dolayı ben de yardım ediyordum. Bir de

Gökhan, Metin çok iyi İngilizce bilmediğinden arada müdahale ediyordum bazı meselelere. Oradaki ayaküstü konuşmalardan edindiğim izlenimle, entelektüel düzeyleri neredeyse hiç olmayan, çok naif, aslında kendilerine olan güvenleri çok düşük ama başkalarının onları bu kadar yukarıda görmelerinden dolayı ne yapacaklarını şaşırان gencecik insanlar olarak gördüm futbolcuları. Bu durumda hata yapmamaları da mümkün değildi.

• *Basel’de yaşarken, o coğrafyanın iyi takımlarından biri Basel’in maçıma gittiniz mi, neler gözlemlediniz?*

– Ben futbolu seviyorum ve Beşiktaşlıyım. Lisedeyken İstanbul’da uzun süre her hafta maça gittim, çok az da deplasmana. Üniversitedeyken âşık olduğum için bırakmışım futbol taraftarlığını. Basel, 150 bin kişilik bir şehir olmasına rağmen 38 bin kişilik bir stadi var ve her defasında doluyor. Yani şehrin beşte biri o statta. Basel de iyi bir takım, öyle olunca ben de gittim maçıma. Ama size şöyle söyleyeyim, maça gittiğim dönemlerde tuvaletlerin leş gibi olduğu İnönü Stadi’nın o rezilliğini ya da ne bileyim Bursa’ya deplasmana gittiğimde Bursalı taraftarların arasında kalıp dayak yememek için doksan dakika boyunca titreyerek korku dolu beklediğim zamanları hatırlayınca orası başka bir âlemdi. Basel Stadi’na maç başlamadan on beş dakika önce giriyorsunuz, bir şarap barı var, “Güney Fransa’dan Chardonnay alayım bir kadeh,” diyerek şarabınızı alıyorsunuz, içiyorsunuz sonra size ait olan numaralı koltuğunuza oturup gayet normal bir tiyatro seyrederek gibi maçı seyrediyorsunuz. Tabii küçük bir kasabaya bakan doğu tribününde yer alan bin-bin beş yüz kişilik Muttenzer Kurve dedikleri ateşli bir taraftar grubu da var Basel’in, Eski Açık gibi. Onlar hakikaten deli gibi bağırıyorlar. Ama geri kalan 36.500 kişi oturuyor iyi bir hareket yapıldığı zaman yanındakine, “Çok iyiydi değil mi?” deyip alkışlıyorlar ve seyretmeye devam ediyorlar. Futbolcular da profesyonel olarak işlerini yapıyorlar, yenildikleri zaman da duygusal olarak değil, “İşimizi yapamadık,” diye bundan etkileniyorlar. Bunun için mağlubiyet sonrası iki gün Basel sokakları-

na çıkamamak ya da galip gelip beş gol attılarsa barlarda dolaşıp imza dağıtmak gibi şeyler de yok. Basel zaten küçücük bir yer, gündüz herhangi bir yerde yemek yerken futbolcuları görebilirsiniz. İnsanlar tanısalar bile, gözlerini özellikle kaçırlar onları rahatsız etmemek için.

• *Bir söyleşinizde Militer Psikiyatri'den bahsetmişsiniz, peki bir spor psikiyatrisinden bahsedilebilir mi?*

– Spor psikolojisinden ve psikoterapisinden bahsedilebilir aslında. Bir dönem bunu Futbol Federasyonu'nda yapmaya çalıştılar ama çok bir şey yapılamadı. Sonuçta İsviçre'yle o saçma sapan olayın olduğu maçı; hayatı boyunca kırmızı kart görmemiş Mehmet Özdilek'in antrenör olarak, bir futbolcuya tekme atmasını hatırlarsınız. Yani o psikolojik savaşı, psikiyatri ekibi planladı. Ne kadar başarılı olduğunu hep beraber gördük. Unuttukları en önemli şey: İsviçre bu işe profesyonel olarak bakıyor, biz ise duygusal olarak bakıyoruz. Gazetelerde çıkan haberlere buradaki futbolcuların gösterdiği duygusal tepkiyle, oradaki futbolcunun gösterdiği düşünsel tepki arasında çok büyük bir fark var. O yüzden de daha “İstiklal Marşı” okunurken Alpay'ın aslında titriyor olduğunu belki hatırlarsınız ve ikinci dakikada da penaltıya sebep oldu. O insanların duygusal gelişmişliklerini göz ardı etmemek gerekiyordu. Bir psikolojik savaşı İsviçre'ye karşı kazanmak aslında pek fazla mümkün değil. Birtakım şeyler var tabii ve bence olmalı da ama o acayip değişim, çok ciddi bir şekilde futbolcuların ruhsal dünyasını etkiliyor. Bakın hatırlarsınız –ben gazetelerde okuduğum bilgiyle söylüyorum bunu, bir psikiyatrist olarak bir yerlerden edinilmiş gizli bir bilgi değil– zamanının ünlü bir futbolcusu evliken İstanbul'da bir takıma transfer olup ünlü bir aktristle tanışıp birlikte oluyor ve ilişkileri bittikten sonra soruyorlar: “Niye böyle bir şey yaptınız, karınızla ve ailenizle aranız iyiydi?” diye. O da, “Yıldız olarak parlamadan önce odamda o aktristin posterisi asılıydı. İstanbul'a geldim ve onunla birlikte olma olasılığım oldu yani nasıl birlikte olmayabilirdim,” diyor. Bu acayip hızlı değişimlerin kaldırılabilmesi eğitim düzeyi çok düşük

olan sporcularda kolay değil. Sporcu bizim ülkede eğitim düzeyi düşük olan insandır ya; mesela Beşiktaş'a kolej takımı derlerdi, en çok iki-üç üniversite okuyanı vardı geri kalanı lise mezunuydu. Yani o seviyede eğitim düzeyi olan bir insanın, bu kadar acayip bir değişimi kaldırabilmesi o kadar da kolay değil. O yüzden mutlaka –özellikle bizimki gibi bir ülkede– takım doktorunun gözünün bu açıdan da açık olması, gerektiğinde birileriyle iletişime geçebilmesi ve bağlantı halinde olabilmesi gerekli, diye düşünüyorum.

• *Karar vermekle ilgili bir yazınızda: “Dikkate çok yer vermeden spontan karar verdiğimizde duygusal hafızamıza şans vermiş oluyoruz,” demiştiniz. Bunun üzerinden penaltı atan bir oyuncunun hangi köşeye atacağını ve onun vurduğu topu karşılayacak olan kalecinin karar mekanizmasını en çok duygusal hafızaları mı yoksa başka saikler mi yönlendiriyor sizce?*

– Gol atmayı ve attırmayı seven bir sol açık olarak, hem İstanbul Erkek Lisesi'nin okul takımında hem de çok kısa bir süre İstanbulspor'da futbol oynadım. O gözle de bakmaya çalışacağım. Penaltı atan adama, örneğin Demba Ba'ya, nasıl karar veriyorsunuz, diye sorduklarında, “Penaltıyı atmadan önce zaten köşeyi seçmiş oluyorum ama eğer benim seçtiğim köşeye doğru atlarsa, öbür tarafa atıyorum,” demişti. O elbette yetenekli bir adam. Orada duyguyla hareket etmediği aşikâr ama hangi düşünce ve mantık silsilesi o köşeye atmaya karar verir onu bilemem. Demek ki aslında sezgilerini kullanıyor. Almanlar karınlarından çıkan bir duygu olarak tanımlar bunu. Ama bu konuda çok daha fazla çalışan futbolcu da var, mesela takımın penaltıcısına rakip kalecinin en çok hangi köşeye atacağı falan anlatılır. Böyle olunca da, örneğin Demba Ba en çok sağ tarafa atıyorsa, kalecinin de en çok sağa atladığı biliniyorsa, doğal olarak akli başında bir antrenör sol tarafı hedefleyen elli tane penaltı attırarak çalıştırmalıdır, diye düşünüyorum.

• *Söyleşilerinizden birinde intiharın, umut yitimiyle ilgisinden bahsediyorsunuz. O söyleşinizde, “Psikanalist Karen Honey, nev-*

rozların oluşumunda içinde bulunulan kültürel ortamın önemine işaret eder,” demiştiniz. Açıkçası bu toplumda tam da bu devirde intihar vakalarında artış olmaması şaşırtıyor insanı. Bu tevekküle dayalı bir doğu toplumu olmakla da açıklanamıyor sanki nedir insanları tutan, pek bir umut da görünmezken sizce?

– Biz bu istatistiki bilgiye gerçekten sahip değiliz aslında. Ama ben son zamanlarda çok sık olarak köprüde intihar olasılığı nedeniyle trafiğin durduğunu görüyorum. İntihar edenler trafiği hiç tıkamazlar, gidip atlarlar. “Atlayacağım,” deyip, oraya gidip, insanları toplayıp intihar girişiminde bulunan ve intihar riski bulunan insan sayısı çok arttı bence. İstanbul’un iki yakası arasında gidip geldiğimden dolayı bunu net olarak gözlemleyebiliyorum. Yani o konuda ben çok emin değilim, intihar sayısında değil ama intihar girişimi sayısında bir değişiklik olabilir. Bunun dışında bu toplumun –bizim bakış açımızla bir sürü şey çok rahatsız edici olabilir ama– ülkenin çoğunluğunu oluşturan kesim gidişattan memnun. Hatta kendilerini çok daha güvende hissettikleri –her anlamda– kendilerini koruyabilecek, bağırıp çağıran ona buna, “One minute” falan diyebilen bir babanın olduğu bir toplumda yaşıyorlar. Amerikan başkanıyla aynı boyda, birbirlerinin dirseklerini tutarak, gözlerinin içine bakabilen bir adam var ülkenin başında. Böyle olunca o kadar da güvensiz hissetmiyor insanlar kendilerini. Yani, “Gideriz Suriye’yi gerekirse ezer, geçeriz. Yapmıyorsak bu bizim bü yükklüğümüzle ilgili bir şey,” durumu gibi. Diğer kesim olan –eğitim düzeyi yüksek olan demek zorundayız– seküler kesimde ise umut kapısının kapanması daha zor olabilir. Çünkü eğitim düzeyi yüksek olan insanlar, her zaman için başka kaçış noktaları da bulabiliyor – eğer ciddi bir depresyon hastası değilse. O zaman zaten bir beyin hastalığı vardır onun eğitim düzeyiyle ilgisi olmaz. Ama yalnızca içinde bulunduğunuz toplumsal koşullar nedeniyle ölüm düşüncesi, hayatın manasının yitimi gibi şeyler bence okuyan, yazan, müzik yapan, dinleyen, aşık olan insanların arasında daha az ortaya çıkar. Çünkü algı kapısının ve umudun azalması o kadar kolay olmayabilir.